

KRISTIINA BRUNILA

Rönsyt pois!

Tutkija tietokykykapitalismissa

Tutkimuksessa vallitsevat projektimarkkinat, jotka rajaavat ja kapeuttavat tutkijan liikkumavaraa tietoon ja sen esille nostamiseen. Toisaalta akateeminen tutkimus tarjoaa keskenään erilaisia tiedon ja tietämisen tapoja.

JULKISEN SEKTORIN markkinoitumisen myötä ulkopuolinen rahoitus säätelee myös tutkimusta. Samanlaisesti on käyty kriittistä keskustelua aikuiskasvatustiedettä koskevasta tilanteesta Suomessa (esimerkiksi Filander, Jauhiainen, Onnismaa, Saloheimo, Silvennoinen & Valkama 2010; Brunila 2010/a) ja kasvatustieteiden tilanteesta kansainvälisesti (esimerkiksi Ozga 2008; Peters & Besley 2006; Ozga, Seddon & Popewitz 2006). Molemmissa keskusteluissa, joihin projektimarkkinoita ja tutkijan liikkumavaraa koskevalla artikkelillani osallistun, on nostettu esille huoli tutkimuksen ja tiedon markkinoitumisesta.

Suomessa on alettu havahtua projektien kasvaan määrään julkisella ja kolmannella sektorilla (esimerkiksi Rantala & Sulkunen 2006) sekä tutkimustyössä (esimerkiksi Hakala ym. 2003; Pakkasvirta 2009; Hakala 2009; Kallioniemi-Chambers 2010; Ylijoki 2010). Projektirahoitus on yleensä saajalleen myönteinen asia, ja yksittäinen projekti voi mahdollistaa monenlaista asiantuntijuutta ja osaamista. Koska projektitutkimuksen määrä on kasvanut nopeasti, (esimerkiksi Ylijoki 2010) on tarkastelu vietävä yksittäisistä projekteista ilmiön laajempiin seurauksiin. Olen aiemmin tarkastellut yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin toimintaa, erityisesti kasvatusta

ja koulutusta kysymällä, mitä seuraa, kun aiemmin budjettivaroin toteutettu toiminta siirtyy julkisrahoitteisiin projekteihin (Brunila 2010/b, 2009; Brunila & Mononen Batista-Costa 2010; Vehviläinen & Brunila 2007; Brunila & Isopahkala-Bouret 2011; Brunila 2011; painossa/b). Vien nyt tarkasteluni tilanteeseen, jossa kasvatuksen, koulutuksen ja työelämän tutkimusta tekevät tutkijat tietokykykapitalismia edustavilla projektimarkkinoilla toimivat. Lähdän kysymään projektimuotoistumisen seurausten perään tutkijoiden liikkumavaraa (myös Brunila ym. painossa) tarkastelemalla. Yhdistän liikkumavaran kysymykseksi tiedosta ja tietämisestä, siitä, millä ehdoilla tutkija voi kulloinkin tietää. Tämä puolestaan liittyy kysymykseen siitä, millä ehdoilla tulee tutkijana kuulluksi. Korostan, että tutkijan tietäminen on aina osa kulttuurista järjestystä, jolloin tieto ja tietäminen ovat väistämättä valtaan liittyviä kysymyksiä.

”OIKEIN” HALLINNASTA HALLINNAN OIKEUTUKSEN KYSEENALAISTUMISEEN

Väitän projektimarkkinoiden edustavan tietokykykapitalismia (Vähämäki 2009), joka samanaikaisesti mahdollistaa ja säätelee tutkijoiden liikkumavaraa ja minkälaista tietoa tuotetaan ja mihin tarpeisiin. Tie-

tokykykapitalismin tulkitseen Nigel Thriftin hengessä aivoin varustettuna kapitalismina (Thrift 2005). Se toimii etsimällä jatkuvasti uutta ja paremmin ennakoitavissa olevaa tietoa kilpailukyvyyn edistämiseen ja hallinnan kohteeksi (Thrift 2005; myös Peters & Besley 2006). Jussi Vähämäki on viitannut tietokykykapitalismin käsitteeseen korostaessaan kapitalistisen kasautumisen muotoa, jossa ihmisen yleiset tietokyvyt ja tietäminen ovat taloudellisen hyödynämisen ja riiston kohteina (Vähämäki 2009). Tietokykykapitalismi painottaa tiedon ja tietämisen roolia nimenomaan talouden intressien näkökulmasta. Johdannossa mainitun kriittisen keskustelun kasvatustieteiden tilanteesta tulkitseen osaltaan huoleksi siitä, että tiede uhkaa valjastua ihmisluonnon ja -mielen muokkaamisen tietokykykapitalismin kohteeksi ottavaksi teknotieteeksi. Tällöin kohteena on Jussi Vähämäkeä mukaillen ihminen tieto-oliona, joka kykenee tuottamaan merkityksiä vailla erityistä syytä, siis luomaan jotain uutta, minkä täytyy olla paremmin ennakoitavaa ja mitattavaa (Vähämäki 2005; myös Naskali 2010).

Projektimarkkinoiden kehkeytyminen liittyy julkisen sektorin toiminnassa 1980–1990-luvuilla tapahtuneeseen käänteeseen, desentralisaatioon, uuteen julkishallintoajatteluun, valtion tulosohejauusdistukseen ja Euroopan Unioniin liittymiseen (Brunila 2009; Rantala & Sulkunen 2006). Seurauksena julkisella sektorilla on ollut puhetapojen lainaaminen yksityiseltä sektorilta ja liiketaloudesta (esimerkiksi Filander 2001; Julkunen 2006). Projektimarkkinat on konkreettinen tulos käänteestä, jota kasvatusalan tutkijat ovat tarkastelleet hallinnosta (uuteen) managerialistiseen hallintaan siirtymisenä (esimerkiksi Ball 2007; Popkewitz & Lindblad 2004). Managerialistinen hallinta toimii ohjaamalla hyvinvointipoliittista vastuuta yksittäisille projekteille ja niissä toimiville henkilöille, mitä on kuvattu projektiyhteiskunnan käsitteellä (Rantala ym. 2006). Pekka Sulkusen mukaan projektiyhteiskunta tarkoittaa valtaa ilman keskusta ja projektia uudenaikaisena valtajärjestelmän ytimenä. Siihen liittyvä uusi hallintatapa on syntynyt liikkeenjohdossa, josta hallinta on siirtynyt julkiseen hallintoon ja moraalikysymysten hoitoon. Sulkunen on todennut, että projektiyhteiskunnassa ohjelman, rahaston, kumppanuuden, sopimuksen, projektin ja

arvioinnin muodostama kuusikko on syntynyt korvaamaan moraalista ja sosiaalista järjestystä ylläpitävää valtaa. (Sulkunen 2006, 17–18.)

Asetun tutkimusaineistojeni ja oman ”tutkijanurani” kautta¹ projektimarkkinoille. Lähestyn tutkijan liikkumavaraa kahdenlaisesta diskursiivisesta suunnasta. Yhtäältä tarkastelen sitä markkinointumisen säätelyä taloustalkoohenkisyteen kutsuvana toistona. Kyseisiä taloustalkoita voisi luonnehtia Raija Julkusen sanoin kutsuna meille kaikille kilpailukyvyyn, suorituskyvyyn ja innovaatiokapasiteetin ylläpitoon (Julkunen 2006, 276). Toisaalta yhdistän liikkumavaran vallan toimimisen ja tiedon ja tietämisen rajallisuuden tunnistavaan poliittiseen toimintaan. Molemmat diskurssit löytyvät tutkimusaineistostani. Ne eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia, vaan ilmenevät samanaikaisesti mahdollistaen keskenään erilaisen liikkumavaran sekä mahdollisuuden tietoon ja tietämiseen. Oleellista on ymmärtää, että ne edellyttävät keskenään erilaista lähestymistapaa subjektiuteen. Edellinen lähestymistapa tarvitsee toteutukseen potentiaalinsa täyttymystä odottelevan, itse-riittöisen ja olemuksellisen subjektin. Jälkimmäisessä lähestymistavassa subjekti nähdään valtasuhteissa alati muotoutuvana ja muuttavana. Liikkumavaraa on tarpeellista analysoida tilanteessa, jossa tietokykykapitalismi ei keskity niinkään sisältöön kuin tiedon keräämiseen sen helpommin hallittavuuden ja kilpailukyvyyn nimissä.

Projektitapaistumisen käsitteellä (Brunila 2009) on mahdollista tarkastella, kuinka tietokykykapitalismi ja projektimarkkinoiden valta konkreettisesti toimivat. Käsitteen avulla kysyn, miten projektien yhä laajemmalle leviämiseen liittyvä valta eri osapuolia liikuttelee ja minkälaisia seurauksia sillä on. Projektitapaistuminen tarkoittaa projektitoimintaan liittyvää valtaa, joka alkaa ulottua projektien jatkumon myötä yhä laajemmalle elämänpiiriin ja lopulta ehkä riittävän toiston kautta mielentilaan asti (Brunila painossa/a/b). Koko persoonan ja mielentilan peliin valjastavaa valtaa voi tarkastella myös Foucault’n kurivallan (Foucault 2000) ja Deleuzen kontrollivallan (2005) käsitteiden avulla (Brunila ym. 2010). Kurivalta tarkoittaa ihmisruumiin hallintaa ja käyttöä säätelvä valtaa, joka alkaa levitä yhä laajemmalle

kaikkean elämänpääpiiriin ja mielentilaamme asti, mitä puolestaan kontrollivallan käsite kuvaa.

Kun vallan muoto toistuu ja leviää, siitä muodostuu hallintaa (esimerkiksi Miller & Rose 2010). Toisaalta hallintaa tutkimalla löydetään helposti vain hallintaa. Se ei kerro vielä mitään hallinnan puhutelmien kohteiden toiminnasta. Projektitapaistumisen tavoittamiseksi tarvitaan ymmärrystä subjektifikaatiosta. Sen avulla on mahdollista tarkastella, kuinka samaan aikaan yhtäältä alistutaan projektimarkkinoiden säätelemien ehtojen alaisuuteen ja toisaalta opitaan hallitsemaan ehdot ”oikein” (Davies 1998; myös Hakala 2007). ”Oikein” hallinta tarkoittaa taloustalkoohenkistä tiedon ”oikein” toistamista ja siitä mielihyvän tuntemista. Se voi tarkoittaa samanaikaisesti myös epämukavuutta ja vallan muodon tunnistamista. Tällöin se mahdollistaa myös toisenlaisen näkökulman tietoon ja tietämiseen ja näin ehkä myös enemmän liikkumavaraa.

Tutkimusaineistoni tässä artikkelissa koostuu kolmen 2000-luvulla toimineen tutkimusta ja kehittämistyötä sisältäneen julkisrahoitteen projektin dokumenteista. Lisäksi olen haastatellut kuutta kasvatus- ja koulutusalan tutkimustehtävissä toimivaa henkilöä, jotka ovat toimineet myös tutkimus- ja kehittämisprojekteissa 1980–2000-luvuilla. Haastatteluja on kaiken kaikkiaan 30 ja projektidokumentteja hieman yli sadasta projektista. Koko aineisto on tuotettu vuosina 2003–2007.² Artikkelissa esiintyvät henkilöt ovat toimineet tutkijoina ja toteuttaneet tutkimusta, joka edustaa kriittistä, yhteiskunnallisia valtasuhteita ja eriarvoisuutta esille tuovaa tutkimusta. Tutkimukseen on liittynyt samalla poliittinen ja yhteiskunnallista vaikuttamista korostava aspekti. Hyödynnän myös tutkimuspäiväkirjaani, jota olen usean vuoden ajan kirjoittanut projektitutkijana toimiessani.

Hyödynnän dekonstruktiiivis-diskursiivista analyysiä (Foucault 2000; Lather 2003; Naskali 2003; Davies 1998; St. Pierre 2000; Brunila 2009). Tuon esille, minkälaiset intressit toiminnan lähtökohdista löytyvät, minkälaiset ehdot tutkimuksen tekemistä tietokykykapitalismissa säätelevät ja minkälaisia seurauksia kyseisillä intresseillä ja ehdoilla on tutkijan liikkumavaralle erityisesti tiedon ja tietämisen näkökulmista. Analysoimissani teksteissä on aina jon-

kinlainen lähtö- tai taustaoletus. Se tarkoittaa vallalla olevaa ideologiaa, joka samalla häivyttää toisenlaisia tietämisen tapoja ja luo harmonian ja yhteisymmärryksen myyttiä. Elisabeth Adams St. Pierre kirjoittaa merkityksellisistä hiljaisuuksista ja poissaoloista, jotka ovat teksteissä niitä kohtia, joissa kyseisen ideologian läsnäolon tuntee selkeimmin. Juuri nämä hiljaisuudet tulisi saada dekonstruktiiivisen lukutavan avulla puhumaan (St Pierre 2000.) Tässä artikkelissa se tarkoittaa sensitiivisyyttä alistetulle tiedolle ja marginaalisuudelle, sille mikä jää kuulematta ja mistä ei ole tapana puhua.

TIETO JA TIETÄMINEN ETUKÄTEEN KIRJOITETTUNA KÄSIKIRJOITUKSENA

Ja koko ajan tällästä rönsyt pois (...) Niistä (projekteista) tulee niinku tällasii vaan symbolisia, et nytää asia on käsitelty. (Tutkija, 2004)

Joittenkin tutkijoiden ihme pälätykset on niinku tällasia ärsyttäviä hyttysten pistoja niinku, jotka jää. (...) edellytykset ja rahatukset itse asiassa niin nehän on, on kaventuneet. (Tutkija, 2004)

Molemmat henkilöt ovat tutkineet kasvatusta ja koulutusta tuomalla esille niihin liittyviä eriarvoistavia käytäntöjä ja kulttuureja. Keskustelimme haastatteluisia heidän toiminnastaan tutkijoina ja tutkimustoimintaa säätelevistä ehdoista. Ensimmäisessä otteessa käytetty termi ”rönsyt pois” kuvaa, mistä tietokykykapitalismissa on kysymys. Tietokykykapitalismi toimii määrittämällä ja ennakoimalla olennaista tietoa ja tietämistä, ydintä, painopisteitä ja huippua ja samalla sitä, mikä ei sitä ole. Tutkija mainitsee yliopistossa toimivat lyhytkestoiset eriarvoisuutta tarkastelevat projektit vaikutuksiltaan lähinnä symbolisina. Ne toimivat osoituksena siitä, että asiaa on käsitelty. Näin toimitaan etukäteen tietoa hallitsemaan pyrkivillä projektimarkkinoilla, jolloin tutkijoiden pyrkimyksistä herättää kriittistä keskustelua voi tulla jopa jälkimmäisen tutkijan kuvaamaa ”ärsyttävää pälätystä”. Käänteellä on seurauksia, kuten toisessa otteesta kuvattu tutkijan liikkumavaran kapeutumisen. Tästä huolimatta molemmat tutkijat jatkavat tutkimustyötä, joka alkaa muistuttaa itsevastuullisuuden korostuessa yhä enemmän yrittäjämäistä toimintaa

(esimerkiksi Hakala 2009; Komulainen, Keskitalo-Foley, Korhonen & Lappalainen 2010).

Sukupuolittuneista käytännöistä eroon pääseminen vaikuttaa yrityksen tulokseen positiivisesti, koska yrityksessä voidaan hyödyntää henkilöstökapasiteetti ilman sukupuolittuneen ajattelun rajoitteita. (Julkisrahoitteisen projektin tutkimustuloksiin perustava loppuraportti 2008).

Tarkastelemissani projekteissa eriarvoisuus kulminoi useimmiten kysymykseksi yhteiskunnallisista eronteista. Eronteot tarkoittavat yhteiskunnallisissa valtasuhteissa rakentuvia eroja, kuten esimerkiksi ikää, sukupuolta, seksuaalista suuntautumista, luokkaa tai kulttuurista taustaa. Erontekojen ja niiden seurausten esiin tuominen ei kuitenkaan näytä itsessään riittävän projektirahoituksen kohteeksi. Yllä olevassa projektissa ja sen tutkimuksessa sukupuoleen liittyvän eriarvoisuuden purkaminen liitettiin palvelemaan tuottavuutta ja henkilökapasiteetista enemmän irti ottamista. Ote on yksi esimerkki projektitapaistumisesta, joka säätelee toimintaa kohti tuloksellisuutta ja tehokkuutta. Se puolestaan ohjaa tutkijoita yrittäjämäisiksi, taloudellisiksi ja tulostavuuksiksi yksiköiksi (myös Brunila 2009; Hakala 2009). On kyse vallasta, joka kiertää kontekstista toiseen, kuten tasarvopoliitikasta koulutus- ja tiedepoliittikkaan ja työvoimapolitiikasta sosiaali- ja terveyspolitiikkaan sekä nuorisotyöhön (Brunila & Mononen Batista-Costa 2010; painossa/b; Brunila 2010/b). Valta toimii niin kauan kuin se pysyy piilossa.

Jos on jokin epäselvä asia, niin ensin kysytään hankkeen projektikoordinaattorilta. Jos projektikoordinaattori ei tiedä vastausta, sen jälkeen kysytään projektipäälliköltä. Jos asia ei selviä, niin projektipäällikkö ottaa sen selville rahoittajalta. Jos projektipäällikkö ei ehdi tai asia on sen verran laaja niin sitten sitä voi joku muu kysyä, mutta siitä sovitaan erikseen projektipäällikön kanssa. Tämä sen takia että (...) Projektin kuva rahoittajalle näyttää ehyeltä ja hyvältä. (Julkisrahoitteisen projektin ohjeistus 2006.)

Projektitapaistuminen toimii säätelemällä, miten valta projektissa toimivien välillä toimii. Se huolehtii,

millä tavalla kuuliaisuudesta pidetään huolta ja miten kuulluksi tuleminen ehdot kussakin projektin määrittämässä asemassa määrittyvät. Poikkeuksiakin aineistotani löytyi, etenkin jos valtasuhteita oli lähdetty yhdessä tunnistamaan (Brunila 2009). Projektissa toimivien väliin suhteisiin liittyvä jännite on hiljaisuutta, jolla voi olla tunnistamatta jäämisen seurauksena vakavia seurauksia. Seurauksena voi olla, että eri asemassa liikutaan hyvinkin erilaisissa todellisuuksissa, eivätkä todellisuudet välttämättä kohtaa:

Ne erotetaan toisistansa, ja sitte käy niin, että sitä, mitä kentällä tehdään, niin ei analysoida. (...) Et tässä nytte pidetty tämmöstä klikkiä tutkimuksen ja, ja käytännön välillä. Jota on yritetty tosin monta kertaa syövyttää niinkun, tai häivyttää. (Tutkija, 2003)

Yllä olevassa otteessa useissa kasvatusalan projekteissa toiminut tutkija kuvaa aikuiskasvatustakin puhuttavaa (Filander ym. 2010) tilannetta, jossa tutkimus ja käytäntö tulevat helposti nähdyiksi eri asioina. Haastatteluisissa klikki tutkimuksen ja käytännön välillä viittasi useimmiten tutkimuksen joutumiseen altavastajaksi. Useat haastatellut toivat esille, että kriittisestä yhteiskuntatieteellisesti orientoituneesta tutkimuksesta saattoi muodostua jopa uhka. Väitän, että jos kyseistä kahtia jaottelua ei tunnusteta, käytäntö ja teoria alkavat järjestyä hierarkkisesti. Tästä puolestaan muodostuu mielikuva, että ne olisivat ikään kuin eri asioita, jolloin unohdetaan niiden keskinäinen riippuvuus. Ongelmana projektimarkkinoilla usein on, että toiminnan lähtökohdat ja käytännöt jäävät analyttisen ja kriittisen tarkastelun ulkopuolelle. Haastatellut tutkijat kertoivat, kuinka saatuja tutkimustuloksia ei välttämättä huomioitu, jos ne eivät tukeneet toiminnan etukäteen määriteltyjä tavoitteita. Seurauksena saattoi olla julkaisematta jättäminen, tutkijan painostaminen tai jopa irtisanominen. Joissain tapauksissa irtisanotuksi tulemista edelsi kiusaaminen, mitätöinti ja häirintä (myös Brunila 2009; painossa).

Tasa-arvohankkeiden määrä on koko arviointikauden aikana ilahduttavasti kasvanut ja kasvu on kiihtynyt loppuvaiheessa. Kasvu osoittaa kiinnostuksen heräämistä ja toimijoiden määrän kasvua: tasa-arvotema koetaan entistä tärkeämmäksi. (EU:n tavoite 3-oh-

jelmaa koskevan arvioinnin loppuraportti 2004.) Painotusta tiedon hallintaan ja ennakoitavuuteen on korostanut projektien myötä kasvanut arvioinnin ammattikunta, mitä Ilkka Kankare on ilmiönä kutsunut projektityhteiskunnan syntiseksi liitoksi (Kankare 2006). Yllä EU-rahoitteisia projekteja arvioivassa raportissa tunnistettiin projektitoimintaan liittyvät ongelmat, mutta ratkaisuksi ehdotettiin projektien määrän kasvua entisestään. Samalla projektien määrän kasvun ja tasa-arvoa koskevan kiinnostuksen välille vedettiin yhtäläisyysmerkki.

Kun tutkimus asetetaan palvelemaan jotakin itseään suurempaa, on tästä luonteva askel siirtyä tilaustutkimukseen, jossa tutkimusasetelmista, analyysista ja tuloksista ovat päättämässä tutkijan ohella rahoittaja ja erilaiset yhteistyökumppanit. Korkeakoulutuksessa projektitutkimuksen ohella tilaustutkimuksen määrän onkin todettu kasvaneen (esimerkiksi Raatikainen 2002). Yliopistoissa on keskusteltu perustutkimuksen kriisistä ja nähty, että soveltava tutkimus ja erilaiset asiakaslähtöiset ja ulkopuolisella rahoituksella toimivat tilaustutkimukset vievät perustutkimukselta jalansijaa (esim. Tomperi 2009; Brunila 2010).

(Kirjasta) tuli tehdä käyttäjien tarpeiden ja ohjausryhmän ohjeiden mukaisesti tiivis, selkeä ja käytännöllinen (...) toivottiin käytettävän arkikieltä, ei tutkimuskieltä, ja siltä toivottiin käytännöllisiä ohjeita, ei teoriaa. (Julkisrahoitteisen tutkimus- ja kehittämisprojektin ohjeistus tutkijoille 2006.)

Kyseisessä projektissa toteutettiin laajahko tutkimus siitä, millä tavalla oikeudenmukaisuutta edistetään organisaatioissa. Tavoitteena oli tutkimustuloksiin perustavan kirjan julkaiseminen. Ote on esimerkki siitä, että tutkija toimii hyvin erilaisissa diskursseissa, jotka samalla säätelevät tutkijan liikumavaraa ja millä tavalla tutkijana tulee kuulluksi. Käsitteet, kuten käyttäjien tarpeet, tiivisyys, selkeys, käytännönläheisyys, arkikieli ja teorian ja tutkimuskielen välttäminen kertovat pragmaattisuuden ensisijaisuudesta. Pragmaattisuuden ongelma on siinä, että se toimii kääntämällä huomion pois lähtökohtien analyttisestä tarkastelusta eli siitä, minkä takia jotakin tehdään tai mihin sillä pyritään. Pragmaattisuuden toinen puoli onkin moraalinen

neutraalisuus (Sulkunen 2006, 29).

Projektitapaistuminen toimii pitämällä tutkijat rahoittajan tahtotiloihin vastaajina. Useissa projekteissa toiminut tutkija ilmaisee sen subjektifikaation ”oikein” hallinnan hengessä seuraavasti: ”Ilman muuta raha ohjaa sitä, mitä tehdään, se on päivänselvää”. Kyseinen vallan toiminta voi tunnistamattomana jäädä sekä puhujalle itselleen että ajatelluille kuulijoille näkymättömiin.

Se, millä ehdoilla tutkijoina toimitaan ja tullaan kuulluiksi, onkin tärkeä kysymys pohdittavaksi.

TIETO JA TIETÄMINEN TOISIN TEKEMISENÄ?

Pyrkimys tiedon ennakoitavuuteen ja hallintaan samoin kuin painotukset ytimien määrittelyihin implikoivat rationaalista tietoa ja tietämistä sekä itseriittoista subjektia. Kyseisen subjektin on ikään kuin pakko tietää. Tällöin tutkijankin houkutuksena on asettua ”paremmin tietäjän” (Hakala 2007) paikalle esittämään ratkaisuja erilaisiin ongelmiin. Diskursseilla on taipumus muotoutua totutuiksi ja ikään kuin itsestä lähteviksi puhetoivoiksi (Davies 1998), joita ei välttämättä tunnisteta sellaisina. Jos vallan muotoa ei tunnisteta, päädytään helposti toistoa ylläpitävän kehään. Kehä tarkoittaa, että yhtäällä tuotetaan ongelmaa, jota toisaalla koetetaan purkaa. Kriittistä tutkimusta tekeväälle ja yhteiskunnallisia valtasuhteita analysoivalle tutkijalle tämä voi merkitä jatkuvaa epämukavuutta:

Mut sit varmaan justiin, kun tullaan tähän nyt, niin sit mä läksin 1990-luvun alussa pois, pois (...) siitä semmosesta (...) hankkeina toteutuneista (...) Tulin yliopistolle ja huokasin helpotuksesta (...) ja nyt oon sitte sekaantunu taas uuestaan näihin (...) hankkeisiin. (Tutkija, 2003)

Et en oo varmaan ainoa (...), joka välillä aina pähkäilee, et voi, ku ois ruvennu joksku lintutieteilijäks tai puutarhuriks tai joksku ihan muuks. (Tutkija, 2004)

Yllä olevat tutkijoiden kuvaukset toiminnastaan kertovat, että projektimuotoisissa tutkimustehtävissä toimiminen edustaa samanaikaista epämukavuutta ja sitoutumista, suostumista ja vastarintaa (myös Ylijoki 2010). Toimiminen on ymmärrettävä

visissä subjektifikaationa, samanaikaisena tietokykykapitalismin ja projektimarkkinoiden korostamien ideaalien ”oikein” hallitsemisena ja niille alistumisena. Toisaalta haastatteluissa tuli esille, että tutkimus onnistui tarjoamaan myös liikkumavaraa:

Syy minkä takia mä (...) halusin siirtyä tutkimuksen puolelle (...) semmonen halu jotenki ymmärtää, ymmärtää syvällisemmin sitä, että miten, ja myöskin auttaa muita ymmärtään, (...) miten tää epätasa-arvo ja, ja syrjintä niinku, miten ne rakentuu. (Tutkija, 2004)

Mietin pitkään kuinka tulkita kyseistä liikkumavaraa. Perehdyttyäni feministiseen valta/tietosuhteita kriittisesti tarkastelemaan ja dekonstruktiiivis-diskursiivisesti orientoituneeseen kasvatustieteen tutkimukseen, kohdistin tarkasteluni uudelleen subjektiiin. Ymmärsin, että tutkijat toimivat väistämättä niissä diskursiivisissa valtasuhteissa, joiden tuotoksia he samaan aikaan ovat. Tällöin nimenomaan itsერიითთისა subjektista luopuminen mahdollistaa liikkumavaraa (Naskali 2003; Lather 2003; St. Pierre 2001; Davies 1998; Hakala & Hynninen 2007).

Kun itsერიითთისა, valtasuhteista erillään oleva, objektiivinen ja olemuksellinen subjekti haastetaan, subjektia ei menetetä. Vain tieto ja tietäminen mahdollistuvat eri tavalla. Tällöin esimerkiksi aikuisuutta koskevassa tutkimuksessa ei tarvitse luopua aikuisuudesta. Aikuisuus voi olla dekonstruoinnin kohteena samanaikaisesti kun aikuisuus toimii perustana tutkimuksessa, jonka tavoitteena on aikaansaada muutoksia nimenomaan vallassa. Tällöin vallan näkyväksi tuominen ja toistoa ylläpitävästä kehästä ulos pääseminen edellyttävät kyseisen oman alistumisen ”oikein” hallitsevan subjektin kyseenalaistumista. Kyseenalaistuminen asettuu mielenkiintoiseen jännitteeseen aikuiskasvatustieteellisen tutkimuksen kanssa, jonka lähtökohtana on yhteiskunnallisista valtasuhteista ja eronteioista riisuttu yksilö. Jännitettä on luvassa myös sellaisen tutkimuksen kanssa, joka osallistuu olemuksellisen ja kasvatuksellista täyttymystä vaille olevan potentiaalın täyttämiseen vaikkapa oppimiskyvyn nimissä (ks. kriitikiristä myös Filander 2010; Brunila ym. painossa).

Tietoa ei nähdä yksinoikeutena eikä tietoon liit-

tyvää valtaa jonkun omistuksessa olevana. Tutkijan ei myöskään tarvitse pohtia, minkä ”puolen” hän tutkimuksessaan valitsee. Tämanäntyyppiset tietoon ja tietämiseen liittyvät vastakkain asetellut vain ylläpitävät tiedon ja tietämisen hierarkkisoitumista. Ne myös jatkavat ”paremmin tietävän” tutkijan ja tiedon kohteen vastakkain asettumisen toistumista. Ennemminkin on kyse neuvotteluista, mikä tarkoittaa, että kyse ei ole yksisuuntaisesta valtasuhteesta. Tällöin tutkijan liikkumavara, tieto ja tietäminen ovat jatkuvassa tulemisen tilassa. Tutkijallakaan ei ole pääsyä lopulliseen tietoon, minkä tunnistaminen voi tarjota mahdollisuuden tietää toisin. Toisto ei myöskään ole sama asia kuin pysyvyys. Tuija Pulkkinen (2003) on huomauttanut, että toistoon sisältyy aina myös jotain yllätyksellistä. Tällöin huomio siirtyy alkuperän ja olemuksellisuuden etsinnästä tavanomaisen uusintamiseen ja toiston merkitykseen (Pulkkinen 2003, 217). Toiminnan monisyisempi analyysi huomioi kyseisissä valtasuhteissa toimimisen ja samalla yhteiskunnallisten valtasuhteiden ja erontekojen toimintaa määrittävät ehdot. Jos ajatellaan että tutkiminen muotoutuu tutkiessa, on se tällöin jatkuvassa tulemisen tilassa ja väistämättä aina jotakin tulemaisillaan olevaa.

Ymmärrettyäni tämän aloin kuulla haastattelemiani tutkijoita toisella tavalla. Pääsin tarkastelemaan hallinnan lukutavan ulkopuolelle helposti jäävää toimintaa. Keskustelimme haastateltavien kanssa heidän tavoistaan tunnistaa eriarvoisuutta ja edistää oikeudenmukaisuutta:

Me ollaan Suomessa osattu käyttää tätä ylhäältä tulevaa (...) niin se, se niinkun ihan, ihan simppelellä vaan käännettiin niinkun tavoitteeks ottaa selvää, et mist tässä, mist täs on kysymys. (Tutkija, 2003)

Ehkä tää työskentely marginaalis, (...) Niin sit mä aloin, siis tän, et, et ollaan siel marginaalissa ja tehdään niist marginaaleista sillai keskuksia. (Tutkija, 2004)

Voi sanoa, että EU:ssa on päätetty antaa tämänmööseen rahaa. Niin tavallaan niinku sitä kautta voi saaha jotain prestiisiä pikkusen sille hankkeelle. Raha on semmonen hyvä juttu. (Tutkija, 2003)

Kaikkien kolmen tutkijan kuvaama toiminta edustaa diskurssitaituruutta, jonka olen aiemmin tuonut esille projektimarkkinoiden myötä hioutuneina neuvoteltelutaitoina (Brunila 2009).

Tulkitsen kyseisen toiminnan kulttuurisena kompetenssina, tilanteisena ”oikein” hallinnan taitona, joka samalla merkitsee arvostelukyvyyn omaavaa ja vailla olemuksellista ydintä olevaa poliittista toimijuutta (vrt. Pulkkinen 2003). Diskurssitaituruus tuli haastatteluissa

esille monin tavoin. Kieli ja diskurssit opitaan, jotta niitä voidaan hyödyntää tai jopa väärinkäyttää. Näin päästään tilanteeseen, jossa diskursseja voi strategisesti hyödyntää, muokata, niistä voi kieltäytyä tai löytää niiden ylittämistavan, kuten Bronwyn Davies on todennut (Davies 1998, 60–61).

Samaan aikaan kun projektitapaistumista koskevat diskurssit puhuttelevat sen kohdetta, subjekti voi liikkua diskurssien välillä ja sisällä ja nähdä, kuinka diskurssit häntä muokkaavat. Tieto ja tietäminen ovat aina yhteydessä valtaan. Ne kuitenkin ymmärretään toisin kuin yksilöstä tai asemasta lähtöisin olevana. Kyse on samalla ilmiöiden politisoitumisesta ja poliittiselle tilan avautumisesta. Tietovaltasuhteiden tunnistaminen haastaa myös tietokykykapitalismin ja projektimarkkinoiden etukäteen kirjoitettuun toistoon ohjaavaa vallan muotoa. Kyseisessä lähestymistavassa ei ole ulkopuolisia, uhreja tai riistettyjä. Tällöin paremmin tietäjä, joka kertoo, miten tulisi ajatella tai elää elämää ”oikein” ei enää ole tutkijallekaan niin houkutteleva puhujan paikka. Valtasuhteesta osallisten määrä kasvaa toimittaessa samanaikaisesti sekä vallan tuotteina että vallan käyttäjinä.

KUN HILJAISUUDET ALKAVAT PUHUA

Toin edellä esille tietokykykapitalismin ja projektimarkkinoiden diskurssien säatelevyyttä ja niihin liittyviä hiljaisuuksia. Tarkastelin myös liikkumavaraa dekonstruktivis-diskursiivisen lukutavan avulla. Tulosteni perusteella tietokykykapitalismin tavoittelema tiedon parempi hallinta näyttää ylläpitävän

tutkijan liikkumavaran näkökulmasta toistoa tai korkeintaan ratkaisukeskeistä päivittämistä. Mitä siis on tehtävissä? Keskustelut kriittistä tutkimusta tehneiden ja eriarvoisuutta esille tuoneiden tutkijoiden kanssa innostivat tarkastelemaan liikkumavaraa ja samalla tietoa ja tietämistä tavalla, jossa samaan aikaan on mahdollista huomioida vallan toimintaa ja valtasuhteissa toimimista. Sen seurauksena alkoi löytyä sanoja ja käsitteitä hiljaisuuksille, sille, mitä opimme järjestelmästä, jossa toimimme, mutta mistä näyttää olevan vaikeaa puhua. Kyse ei siis ole kriittistä yksittäisiä projekteja tai projekteissa toimivia henkilöitä kohtaan. Myös haastattelemani henkilöt vaikuttivat projektien jatkumosta huolimatta sitoutuneilta tehtäviinsä. Kyse on laajemmasta hallinnasta, joka puhuttelee kohteitaan hienovaraisesti ja näkymättömissä, mutta sinnikkäästi. Hallinta nakertaa sitä liikkumavaraa, joka tutkijoilla projektimarkkinoilla on.

On aiheellista pohtia, ovatko tiede ja tutkimus valjastumassa osaksi tietokykykapitalismin tuotantoketjua. Projektimarkkinat toimivat valjastamalla epämääräisen päätkyötutkimuksen tuottaman tiedon tarkalla etukäteen ennakoimisella, jotta tiedon tuotanto valjastuisi tehokkaammin tietokykykapitalismin tarpeisiin. Tarpeet näyttävät kuitenkin tarkemmin tarkasteltuna huonosti mietityiltä, lähes ontoilta. Kyseinen tuotantoketju toimii uudelleen päivitetyn taylorilaisen liikkeenjohdon hengessä liukuhinnana, joka puskee jatkuvalla syötöllä teknirationaalisia työkaluja ja hyviä käytäntöjä. Tulokset eivät merkitse mitään eivätkä liikuta ketään. Tällöin voi olla varsin hankalaa kysyä toiminnan lähtökohtien kriittisen tarkastelun saatikka eettisten tai poliittisten näkökulmien perään. Kyseisellä vallan muodolla voi olla vakavia seurauksia. Olen ehdottanut luopumista itseriittoisesta ja olemuksellisesta subjektista, jonka väitän olevan tietokykykapitalismin ja projektimarkkinoiden toiminnan edellytys. Itseriittoinen subjekti

”ON AIHEELLISTA POHTIA, UHKAAKO TIEDE JA TUTKIMUS VALJASTUA OSAKSI TIETOKYKYKAPITALISMIN TUOTANTOKETJUA.”

on myytti, josta luopumalla on mahdollista päästä kiinni rationaliteettiin, joka tietotaloutta ja taloustal-
koohenkistä toimintaa ylläpitää. Itseriittoisen sub-
jektin haastamisella ja huomion kiinnittämisellä dis-
kursien tuottavuuteen ja säätelevyyteen voi avautua
tietoon ja tietämiseen liittyvää liikkumavaraa. Liikku-
mavaran saaminen tarkoittaa sen tunnistamista, että
tutkijana toimittaessa ei olla koskaan vapaita niistä
diskursseista, jotka tutkijan tietämisen ja tiedon ovat
mahdollistaneet. Tietäminen ja tieto ovat yhtäältä
säädeltyjä, mutta eivät kuitenkaan siinä mielessä, et-
tei tutkijalla olisi muuta vaihtoehtoa. Enemmänkin
on kyse prosessista, jossa tutkija oppii itse tietämään
ja tuottamaan tietoa ”oikein”. Kyseisellä lukutavalla

olen halunnut kiinnittää huomiota vallan monisuun-
taisuuteen ja siihen, että vallan ulkopuolisia paikkoja
ei ole. Lukutapani on esimerkki myös siitä, kuinka
tutkija voi ottaa vastuun osallisuudestaan tutkiman-
sa kohteen tuottamisessa.

Kristiina Brunila
tutkijatohtori
käyttäytymistieteiden laitos
Helsingin yliopisto

LÄHTEET

- Brunila, K. & Mononen Batista-Costa, S. (2010). Tiedon, työllisyyden, osaamisen, yrittäjyyden ja tasa-arvon eurooppalainen Suomi. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M & Lappalainen, S (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 207–230.
- Brunila, K. & Isopahkala-Bouret, U. (2011). Toistosta toisin tekemiseen? Julkisen sektorin kehittämistyön liikkumavaran tarkastelua. Teoksessa Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja.
- Brunila, K. (2009). *Parasta ennen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsinki: Yliopistopaino.
- Brunila, K. (2010/a). Onko tilaa kriittiselle aikuiskasvatustieteen tutkimukselle? Näkökulmia tutkimukseen. *Aikuiskasvatus* 30(2), 58–60.
- Brunila, K. (2010/b). *Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa*. Sosiaali- ja terveysministeriön Selvityksiä 2009:51. Helsinki: Yliopistopaino.
- Brunila, K. (painossa/b). Projectisation, marketisation and therapisation of education. *European Educational Research Journal*.
- Brunila, K. (2011). Kasvatus ja koulutus projektimarkkinoilla. *Kasvatus* 42(3), 222–231.
- Davies, B. (1998). *A body of writing 1990–1999*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Deleuze, G. (2005). Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan. Teoksessa Deleuze, G. *Haastatteluja. Gilles Deleuzin ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Helsinki: Tutkijaliitto, 118–125.
- Filander, K., Jauhiainen, A., Onnismaa, J., Saloheimo, L., Silvennoinen, H. & Valkama, H. (2010). Aikuiskasvatuksen tila ja tulevaisuus. *Aikuiskasvatus* 31(3), 213–223.
- Filander, K. (2010). Aikuiskasvatustiede oppikirjateksteissä. Katsaus. *Kasvatus & Aika* 4/2010.
- Filander, K. (2001). Kehittämissyö murroksessa: Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990-luvulla. *Aikuiskasvatus* 21(1), 56–60.
- Foucault, M. (2000). *Tarkkailla ja rangaista*. (Alkuteos 1975). Helsinki: Otava.
- Hakala, J., Kaukonen, E., Nieminen, M. & Ylijoki, O-H. (2003). *Yliopisto – tieteen kehdestä projektimyylyksi. Yliopistollisen tutkimuksen muutos 1990-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakala, K. & Hynninen, P. (2007). Etnografinen tietäminen. Teoksessa Lappalainen, S., Hynninen, P., Kankkunen, T., Lahelma, E. & Tolonen, T. (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 209–225.
- Hakala, K. (2007). *Paremmiin tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila. Opettajuus [ja tutkijuus] pedagogisena suhteena*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 212. Helsingin yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hakala, J. (2009). Socialization of junior researchers in new academic research environments: two case studies from Finland. *Studies in Higher Education* 34(5), 483–500.
- Julkunen, R. (2006). *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.
- Kallioniemi-Chambers, V. (2010). Kulttuuriset ajan mallit yliopiston pedagogisessa projektitoiminnassa. *Aikuiskasvatus* 30(3), 224–227.
- Kankare, I. (2006). Syntinen liitto – arviointi ja Euroopan sosiaalirahaston itse aiheutettu monimutkaisuus. Teoksessa Rantala, K & Sulkunen, P (toim.) *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 121–142.
- Komulainen, Keskitalo-Foley, Korhonen & Lappalainen (2010). *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino.
- Lather, Patti (2003). Applied Derrida: (Mis)Reading the work of mourning in educational research. *Educational Philosophy and Theory* 35(3), 257–270.
- Miller, P. & Rose, N. (2010). Miten meitä hallitaan (suom. Risto Suikkanen). Tampere: Vastapaino.
- Naskali, P. (2003). Dekonstruktio uusien kysymysten avaajana kasvatustieteessä ja yliopistopedagogiikassa. *Kasvatus* 34(1), 18–29.
- Naskali, P (2010). Toistoa ja vastarintaa. Yliopisto-opiskelijat ja yrittäjyyskasvatus. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen, S. (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 72–99.
- Ozga, J. (2008). Governing Knowledge: research steering and research quality. *European Educational Research Journal* 2(3), 261–424.
- Ozga, J., Seddon, T. & Popkewitz, T.S. (2006). *Education research and policy: steering the knowledge-based economy*. World Yearbook of Education 2006. London and New York: Routledge.
- Pakkasvirta, J. (2009). Kun Universitas muuttui projektiksi. Teoksessa Tomperi, T. (toim.) *Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino, 57–66.
- Peters, M. & Besley A-C. (2006). *Building knowledge cultures. Education and development in the age of knowledge capitalism*. London: Rowman & Littlefield Publishers
- Popkewitz, T. & Lindblad, S. (2004). Historizing the future: Educational reform, systems of reason, and the making of children who are the future citizens. *Journal of Education Change* 5(3), 229–247.
- Pulkkinen, T. (2003). *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Gaudeamus.
- Raatikainen, P (2002). Tilaustutkimus ja ulkopuolinen rahoitus. Teoksessa Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rantala, K. & Sulkunen, P. (toim.) (2006). *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- St. Pierre E. A. (2000). Poststructural feminism in education. An Overview. *Qualitative studies in education* 13(5), 477–515.
- Sulkunen, P. (2006). Projektityhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Rantala, K. & Sulkunen, P. (toim.) *Projektityhteiskunnan kääntöpuolella*. Helsinki: Gaudeamus, 17–38.
- Thrift, N. (2005). *Knowing capitalism*. London: Sage.
- Tomperi, T. (2009). *Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino.
- Vehviläinen, M. & Brunila, K. (2007). Cartography of gender equality projects in ICT. Liberal equality from the perspective of situated equality. *Information, Communication & Society* 10(3). Routledge, 384–403.
- Vähämäki, J. (2005). *Ihmisen ongelma*. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=255&am=1> (haettu 24.10.2010).
- Vähämäki, J. (2009). *Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa*. Helsinki: Like.
- Ylijoki, O-H. (2010). Future orientations in episodic labour: Short-term academics as a case in point. *Time & Society* 19 (3), 365–386.

VIITTEET

- Olen työskennellyt useissa julkisrahoitteisissa projekteissa mm. projektiaavustajana, projektisuunnittelijana, projektiohjaajana ja projektitutkijana eli olen tutkijana väistämättä osallinen sen ilmiön tuottamisessa, jota samalla kriittisesti tarkastelen (ks. lisää Brunila 2009, 49–51).
- Haastattelut on tuotettu julkisrahoitteisessa ja Oulun yliopiston koordinoimassa Equal-tutkimushankkeessa. Haastattelut toteuttivat Mervi Heikkinen ja Kristiina Brunila ja niiden analysoimiseen osallistui myös Pirkko Hynninen (ks. Brunila, Heikkinen & Hynninen 2005).

Artikkeli saapui toimitukseen 17.12.2010. Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 11.4.2011.